

Політика вищої освіти будується таким чином, що право вибору вища та спеціальності залишається не за абітурієнтом-інвалідом, а за навчальним закладом, а цей факт вступає в суперечності з установкою і циркулярами МОН України.

Доступність якісної вищої освіти знижується через відсутність реабілітаційного компонента вищої освіти, яка вимагає додаткових бюджетних асигнувань і мусить надаватися разом із освітніми послугами. Наприклад, часто студент-інвалід не може працювати вдома з комп'ютером через низькі матеріальні статки родини.

Ми вважаємо, що вища професійна освіта для молоді з різними інвалідностями поки в Україні знаходиться на стадії формування. І все ж ми сподіваємося, що і державні структури, і суспільні організації, практика, наука ефективно розроблятимуть і втілюватимуть механізми інтеграції студентів-інвалідів у сферу вищої освіти. Роботу цю необхідно провадити через засоби масової інформації, міжнародні конференції, міжнародні проекти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей / Туркевич І.Н. та ін. – К.: ЮНІСЕФ, 2000. – 345 с.
2. Про національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – 16 с.
3. Указ Президента України “Про затвердження головних напрямів соціальної політики на період до 2003 р.” від 24.05.2000 р. № 717 // Вища освіта України: Навч. пос. / Під ред. В.Г. Кременя, С.М. Николаєнка, М.Ф. Степка. – К.: Знання, 2005. – 327 с.
4. Соціальна робота: технологічний аспект / За заг. ред. Капської А.Й. – К.: Центр навч. літ-ри, 2004. – 352 с.

УДК 65.012 : 378.14

ПРОФЕСІЙНА САМОСВІДОМІСТЬ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нісельбаум Т.Б., ст. викладач

Запорізький національний університет

У статті обґрунтовано необхідність розвитку професійної самосвідомості майбутніх менеджерів; проаналізовано зміст, сутність та структуру понять “самосвідомість”, “професійна самосвідомість”. Також розглянуто складові професійної самосвідомості – професійне самопізнання, самовідношення, самооцінка, саморегулювання; показано зв'язок процесу формування професійної самосвідомості з процесом професійного становлення особистості.

Ключові слова: самосвідомість, професійна самосвідомість, професійне самопізнання, самовідношення, самооцінка, саморегулювання.

Нисельбаум Т.Б. ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ БУДУЩИХ МЕНЕДЖЕРОВ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье обосновывается необходимость развития профессионального самосознания будущих менеджеров; проанализированы содержание, сущность и структура понятий «самосознание», «профессиональное самосознание». Также рассмотрены составляющие профессионального самосознания – профессиональное самопознание, самоотношение, самооценка, саморегуляция; показана связь процесса формирования профессионального самосознания с процессом профессионального становления личности.

Ключевые слова: самосознание, профессиональное самосознание, профессиональное самопознание, самоотношение, самооценка, саморегуляция.

Niselbaum T.B. PROFESSIONAL SELF-CONSCIOUSNESS OF FUTURE MANAGERS: STATEMENT OF THE PROBLEM / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

Necessity of the development of future managers' professional self-consciousness is substantiated in the article; it's analysed the meaning and structure of the notions "self-consciousness" and "professional self-consciousness". It's also considered the constituencies of professional self-consciousness - professional self-knowledge, self-attitude, self-appraisal, self-regulation; it's shown connection of the process of professional self-consciousness formation with the process of person's professional development.

Key words: self-consciousness, professional self-consciousness, professional self-knowledge, self-attitude, self-appraisal, self-regulation.

Нові соціально-економічні умови становлення і розвитку української державності, орієнтація економіки України на міжнародні контакти, інтеграція в європейське та світове товариство, інтернаціоналізація ділових відносин передбачає необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців – менеджерів зовнішньоекономічної діяльності. На сучасному етапі істотно змінюються функції менеджменту, труд менеджера носить творчий характер і потребує не тільки глибоких професійних знань, впровадження новітніх технологій, але й наявності певних якостей у менеджерів, серед яких пріоритетними є ініціативність, лідерство, цілеспрямованість; здатність мислити творчо і виходити за межі загальних ідей і варіантів рішень, створюючи нові шляхи для досягнення і вдосконалення результатів, здатність генерувати ідеї, вміння бачити існуючі та можливі проблеми і вирішувати їх. Діяльність менеджера є багатогранною, тому оволодіння всіма знаннями та вміннями в повному обсязі стає проблематичним. Усе вищезазначене говорить про необхідність формування готовності майбутніх менеджерів до постійного самовдосконалення та самоосвіти. Умовою такої готовності є сформована професійна самосвідомість, яку ми розглядаємо як здатність особистості до оцінки себе в професійній діяльності та регуляції на цій основі своєї поведінки.

Професійна самосвідомість була предметом дослідження у зв'язку з вивченням проблем професійної підготовки педагогів, керівників шкіл (В.Г. Боброва, В.С. Васьківський, В.М. Козієв, Ю.М. Кулюткін, В.П. Саврасова та інші), психологів (Н.В. Чепелева, З. Становських та інші). Але формування професійної самосвідомості майбутніх менеджерів ще не ставало предметом окремого дослідження. Тому основним завданням нашої статті є аналіз філософських, психологічних та соціальних аспектів самосвідомості та професійної самосвідомості як її складової.

Дослідження проблеми формування професійної самосвідомості неможливе без вивчення фундаментальних основ філософської і психологічної наук, пов'язаних із визначенням природи, сутності і значення самосвідомості в регуляції діяльності людини, розкритті закономірностей її становлення і розвитку. Професійна самосвідомість є компонентом цілісної самосвідомості особистості, якій притаманні її основні риси й ознаки, тому основні підходи до вивчення професійної самосвідомості повинні бути розглянуті в логіці вивчення самосвідомості особистості. Слід зазначити, що при вивченні самосвідомості звичайно розглядають такі аспекти: філософсько-методологічні, історико-культурні аспекти самосвідомості, пов'язані з особистісною відповідальністю, моральним вибором, моральною самосвідомістю (І.С. Кон, А.Г. Спіркін, А.І. Титаренко, Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, В.П. Тугарінов, П. Чамата та інші); загальнопсихологічні аспекти становлення самосвідомості в контексті проблеми розвитку особистості (Л.І. Божович, І.І. Чеснокова, С.Л. Рубінштейн, Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, Б.Ф. Ломов, В.С. Мерлін, В.В. Столін, І.І. Чеснокова та інші); соціально-перцептивні аспекти становлення самосвідомості в контексті проблеми розвитку особистості (Л.І. Божович, І.І. Чеснокова, С.Л. Рубінштейн та інші) і аспекти самосвідомості, що пов'язані з особливостями самооцінок, їхнім взаємозв'язком з оцінками оточуючих,

самосвідомістю і пізнанням інших людей (А.В. Захарова, А.І. Ліпкіна, В.В. Столін та інші).

У філософії питання про самосвідомість традиційно більш відносилось до гносеологічних проблем, і особливе місце в ієрархії пізнавальної діяльності відводилося самопізнанню як процесу самосвідомості. Питання ставилося головним чином з погляду можливості пізнання людиною самої себе: чи може суб'єкт пізнання бути водночас об'єктом. Науково-теоретична розробка проблеми самосвідомості в сучасній філософії концентрується навколо вирішення питань, які визначають соціально-філософський статус проблеми самосвідомості, співвідношення свідомості і самосвідомості, суб'єкта та об'єкта самосвідомості, а також співвідношення самосвідомості та особистості.

А.Г. Спіркін, визначає самосвідомість як “усвідомлення й оцінка людиною своїх дій та їхніх результатів, думок, почуттів, інтересів, ідеалів і мотивів поведінки, цілісна оцінка себе і свого місця в житті”. Автор також підкреслює, що самосвідомість властива не тільки індивіду, але й суспільству, класу, соціальній групі [1, 148-149].

Отже, розглядаючи поняття самосвідомості відповідно до його носія, можна виділити самосвідомість як окремої особистості, так і окремої соціальної групи, а саме професійну самосвідомість педагогів, керівних педагогічних кадрів, психологів, менеджерів. Джерелами формування професійної самосвідомості, при цьому, виступають конкретна професійна діяльність і спілкування з іншими людьми, що складаються в процесі здійснення цієї діяльності. Роль професійної самосвідомості в житті окремої людини полягає в найбільш повній реалізації її можливостей в умовах суспільства, професійної діяльності.

На психологічному рівні вивчаються питання методологічних основ самосвідомості як структурного компонента особистості, співвідношення свідомості і самосвідомості; проблеми внутрішнього утворення самосвідомості і механізмів становлення розвитку і функціонування самосвідомості.

У зарубіжній психології вивченням проблем самосвідомості займалися У. Джеймс, З. Фрейд, К. Хорні, К. Юнг, Р. Бернс, Е. Еріксон та інші. З. Фрейд першим став на психологічному рівні розробляти теорію самосвідомості в рамках загальної структури психічного і виділив три системи: 1) психічна інстанція “*воно*” (несвідомі потреби біологічного порядку); 2) “*Я*”-центр, що регулює процес свідомої адаптації; 3) “*Зверх-Я*” – носій ідеалу, з яким порівнює себе “*Я*”. З. Фрейд відзначив найважливішу особливість самосвідомості – її рефлексивність. Становлення особистості та розвиток самосвідомості за Еріксоном – це посилення “*Я*” і просування до “ідентичності”, під якою розуміється почуття самототожності [2].

Слід зазначити, що поняття “самосвідомість” використовується як родове, для позначення всієї області в цілому, включаючи як процесуальні, так і структурні характеристики.

Структура самосвідомості, на думку більшості авторів, представлена трьома компонентами: когнітивним (уявлення та знання людини про себе), емоційним (ставленням людини до себе) і поведінковим (регулювання людиною своєї поведінки).

Отже, сутність самосвідомості як складного інтегрованого процесу полягає у взаємодії, взаємопроникненні процесів, що її складають: самопізнання як пізнання людиною самої себе суб'єктом діяльності і спілкування; самоставлення, що полягає в емоційно-ціннісному ставленні до того, що людина знає про себе; саморегуляції як процесу самоорганізації, самокерування особистістю своєї поведінки.

Уявлення про свою особистість, знання про себе складаються в людини в результаті взаємодії з іншими людьми в процесі спілкування, в єдності з різними видами практичної діяльності, у тому числі професійної.

Успіх у пізнанні інших людей, що особливо важливо для професій типу “людина-людина”, зокрема управлінської діяльності, прямо залежить від рівня сформованості знань про себе, уявлень про себе як професіонала. Існуюче уявлення про себе впливає на сприйняття і розуміння іншої людини: реалістичне, адекватне уявлення про себе зумовлює більш адекватну оцінку інших, неадекватне уявлення – викривляє розуміння й оцінку інших.

Самовідношення існує в нерозривній єдності із самопізнанням і виражається в емоційно-ціннісному ставленні до того, що людина дізнається про себе в процесі діяльності і спілкування.

Самооцінка в структурі самосвідомості особистості інтегрує результати пізнання людиною самої себе (самопізнання) і емоційно-ціннісне ставлення до себе (самоставлення). Вона розглядається як фундаментальна властивість особистості, яка відіграє головну роль у структурі мотиваційної сфери особистості (С.Х. Асадуліна, Б.Г. Асеев, Л.І. Божовіч, Л.С. Виготський та інші), у регуляції людиною своєї поведінки і діяльності (Ю.А. Міславський, В.Ф. Сафін), критичності і самокритичності, впевненості в собі (А.І. Липкіна, Н.В. Кузьміна, Л.С. Сапожникова, В.І. Степанський).

Саморегулювання виступає третім компонентом цілісного процесу самосвідомості особистості, який детермінує результати інтеграції процесів самопізнання і самовідношення, який забезпечує певну лінію поведінки людини в суперечливих життєвих ситуаціях, який лежить в основі таких важливих характеристик, як стійкість, самостійність, відповідальність.

У структурі самосвідомості дослідники виділяють національну самосвідомість, гендерну, професійну самосвідомість. У професійній самосвідомості на перший план виходять змісти, що стосуються професійної діяльності. І як одна зі сторін самосвідомості особистості, професійна самосвідомість має такі ж характеристики, структуру, що і загальна самосвідомість.

Знання про структуру і функції професійної самосвідомості необхідні для цілеспрямованого формування, зміни і розширення самосвідомості професіонала. Дослідники проблем професійної самосвідомості розглядають її структуру як таку, що збігається зі структурою самосвідомості особистості. Змістовні характеристики кожної підструктури віддзеркалюють особливості виконуваної професійної діяльності. (С.В. Васьковська, В.М. Козієв, Л.М. Мітіна).

Професійна самосвідомість характеризує грань професійної свідомості, рівень її зрілості і, таким чином, акумулює не тільки усвідомлення професійних вимог і задач, але і своїх інтересів і прагнень, осмислення своєї професійної ролі, виступаючи внутрішнім мотивом професійної діяльності.

Термінологічний статус професійна самосвідомість набула розвитку в роботах В.Г. Бобрової, Ю.Н. Кулюткіна, В.П. Саврасова, М.Ю. Варбана, В.Н. Козієва, В.С. Васьковської, Н.В. Чепелевої.

На думку В.М. Козієва, професійно важливі якості складають основу формування професійної самосвідомості. Ю.М. Кулюткін розглядає професійну самосвідомість як інстанцію, у якій відбувається оцінка досягнень, планування напрямків саморозвитку, його здійснення [3].

На нашу думку, не можна розглядати зміст професійної самосвідомості, обмежуючи її лише усвідомленням професійних знань і умінь, професійно важливих якостей.

Н.В.Чепелева визначає в структурі професійної самосвідомості наявність професійних значень (тезаурусу) та професійних смислів: особистісне професійне знання, професійне ставлення до клієнта, професійні ідеали, норми та цінності, смислоутворюючі мотиви професійної діяльності [4].

А. Реан до складу професійної самосвідомості включає професійну “Я” – концепцію – уявлення особистості про себе як професіонала [5].

Професійна самосвідомість у найбільш загальному вигляді розуміється як усвідомлення особистістю себе в професійній сфері. Це означає: усвідомлювати свої потреби, інтереси, прагнення, ціннісні орієнтації, соціальні ролі і мотиви професійної діяльності; оцінювати свої професійні можливості (знання, уміння, навички, професійно важливі якості), співвідносити їх з нормативом – суспільно-значимими вимогами професії, виробляти свою лінію поведінки на основі самооцінки себе як професіонала.

Професійна самосвідомість виступає показником рівня оволодіння індивідом професією. Вона дає можливість особистості визначити причини успіхів і невдач, вносити необхідні корективи в діяльність, визначати перспективи свого професійного самовдосконалення.

Таким чином, у своєму дослідженні ми будемо визначати професійну самосвідомість як усвідомлення себе особистістю в професійній діяльності, що є, з одного боку відображенням у свідомості суб'єкта об'єктивних умов діяльності, своїх потреб і можливостей і регулюванням на цій основі своїх професійних дій, з іншого боку – умовою й найважливішим фактором професійного становлення, показником успішності оволодіння цією професійною діяльністю.

Основна функція професійної самосвідомості полягає в організації і регулюванні суб'єктом своєї діяльності, що включає постановку професійних цілей, складання і корекцію програм дій, що відповідають цим цілям, умовам діяльності і власним можливостям. Оцінку результатів діяльності. Провідну роль у цьому процесі відіграє професійна самооцінка, що визначає не тільки ефективність реалізації окремих етапів, але й загальну стійкість і результативність діяльності.

На формування самооцінки, у тому числі професійної, впливають дві групи факторів: зовнішні – соціальне середовище, професійне оточення, успіхи чи невдачі в діяльності; внутрішні – індивідуально-психологічні особливості людини. При несприятливому співвідношенні внутрішніх і зовнішніх факторів може скластися хитлива чи істотно-неадекватна самооцінка [6]. Неадекватна самооцінка в професійній діяльності призводить до неповної реалізації можливостей людини в цій діяльності. Завищена самооцінка провокує постановку цілей вище за реальні можливості, знехтування необхідною інформацією зниження суб'єктивних причин імовірності невдачі, зниження зусиль для досягнення поставлених цілей. Занижена самооцінка призводить до пасивності в професійній діяльності, побоювання відповідальності, схильності до постановки занадто легких задач, до заниження суб'єктивної імовірності успіху. Неадекватність самооцінки зменшує надійність і стабільність професійної діяльності.

Таким чином, формування професійної самосвідомості – багаторівневий, багатоаспектний і суперечливий процес, що визначається тими ж загальними факторами і підкоряється тим же основним закономірностям, що і розвиток самосвідомості особистості.

Процес формування професійної самосвідомості особистості пов'язаний з процесом її професійного становлення, який, у свою чергу, пов'язаний із загальним процесом становлення і розвитку особистості. Цей процес розгорнутий у часі і має певні етапи, стадії, фази. У психології етапи становлення та розвитку особистості, включаючи і

професійне становлення, пов'язуються багатьма авторами з певними віковими межами на кожному етапі людського життя.

Юнацький вік – один з найважливіших з погляду переходу до дорослого життя і професіоналізації. Це період становлення і стабілізації характеру, оволодіння повним комплексом соціальних функцій дорослої людини, включаючи професійні.

У цей час починається етап безпосередньої професійної підготовки, який характеризується не тільки активним оволодінням професійними знаннями, уміннями та навичками, але й істотними змінами в сфері самосвідомості. Образ професіонала з часом навчання у вищому навчальному закладі стає менш ідеалізованим, більш диференційованим та структурованим [7]. Отже, цей період є сензитивним для розвитку професійної самосвідомості і зрілої самооцінки.

Дослідження становлення професійної самосвідомості менеджера надає широкі можливості підвищення кваліфікації та підвищення якості підготовки фахівців, тому що формування цього феномена є передумовою вдосконалення особистості як суб'єкта праці, спілкування та пізнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание. – М.: Политиздат, 1972. – 303 с.
2. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис – М.: Прогресс, 1996. – 187 с.
3. Кулюткин Ю.Н. Психология обучения взрослых. – М.: Просвещение, 1985. – 128 с.
4. Чепелева Н.В. Формування професійної компетентності психолога // Актуальні проблеми психології: Наукові записки інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – К.: Ніка – Центр, 1999. – Вип. 19. – 286 с.
5. Реан А.О., Бордовская Н.В., Розум С.И. Психология и педагогика: Уч. для вузов. – СПб.: Питер, 2000. – 289 с.
6. Рувинский Л.И. Самовоспитание личности. – М.: Мысль, 1984. – 140 с.
7. Становських З. Актуальні проблеми професійного становлення особистості майбутніх практичних психологів // Зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конференції 16-17 травня “Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у ВУЗах” / За ред. С.Д. Максименка. – К. – Тернопіль: Ніка-Центр, 2002. – С. 49-52.

УДК 37.013.42 – 057.4 (43)

СФЕРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У НІМЕЧЧИНІ

Пришляк О.Ю., аспірант

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка

У статті охарактеризовано основні напрями і сфери професійної діяльності соціальних педагогів у Німеччині. На основі аналізу зарубіжного досвіду розкрито можливі шляхи розширення сфер і напрямків соціально-педагогічної діяльності в Україні.

Ключові слова: соціальний педагог, професійна соціально-педагогічна діяльність, напрями, сфери професійної соціально-педагогічної діяльності, тенденції розвитку професійної соціально-педагогічної діяльності.